

Taulukko 2. Mynämäeltä mainitut lintulajit Halleniuksen (1741) väitöskirjassa.

Alkuperäinen nimi	Tulkinta
Ådar	Haahka naaras
Gudingar	Haahka koiras
Hålskrakor	Isokoskelo
Prackor	Tukkakoskelo
Allor	Alli
Knipor	Telkkä
Grisslor	Riskilä
Swärtor	Piilkasiipi
Grå-gäss	Merihanhi
Swanor	Laulujoutsen
Änder	Sorsa
Tjädrar	Metso
Orrar	Teeri
Hjärper	Pyy

ta, mutta myös muuttolintujen saapumis- ja lähtöajoista. Varhaisimmat ornitologisesti kiinnostavat kotiseutututkimukset tehtiin jo 1740-luvulla.

Hyödyn aikakautena tehtiin lintutieteellisesti merkittäviä kotiseutututkimuksia ainakin Turun saaristosta (Gadd 1769, artikkeli s. 41), Mynämäeltä ja Taivassalosta. Gregorius Halleniuksen Henrik Hasselille (Hassel 1741) tekemässä väitöskirjassa lueltiin Mynämäeltä parisenkymmentä riistalintulajia (taulukko 2). Mynämäki ulottui tuolloin rannikolle, sillä nykyinen Mietoisten kunta oli sen osa. Monet vesilintulajit esiintyivät epäilemättä nykyisinkin erinomaisena lintuvetenä tunnetulla Mynälähdellä.

Taivassalosta lintutietoja on säilynyt useassa eri lähteessä. 1760-luvun alussa tehdyn Taivassaloo koskevan kuntakuvauksen osia on julkaistu vuonna 1793 Åbo Tidningarissa olleessa kirjoitussarjassa Isaac Enebergin täydentämänä (Lencquist 1793). Sen käsikirjoituksesta on poimittu sanakirjatutkimuksiin myös lintujen suomalaisia nimiä (Kaisa Häkkinen, julkaisematon). Yksi kiehtovimmista löydöistä ja uudistulkinnoista on mielestämme ruokotöywäri eli ruokopäristäjä, joka sanakirjoissakin rinnastetaan luontevasti ruotsalaiseen kaulushaikaraa tarkoittavaan nimeen "rördrommen" (Ganander (1787) 1997, s. 815). Samalla arvoituksellinen kapustahaikaran

Kuva 26. Haahka oli tärkein saariston riistalinnuista 1700-luvulla. Jyrki Normaja, Jurmo, 1toukokuu 993.

Kuva 27. Johan Leche kumosi Linnénkin tukeman teorian pääskyjen talvehtimisesta järvien ja merenlahtien pohjaliejuissa. Tämä teoria lienee saanut alkunsa etenkin haarapääskyjen tavasta yöpyä ruoikoissa. Kuvassa kolme pesivää pääskylajiamme, törmäpääsky (vas), räystäspääsky ja haarapääsky. Jukka Grönlund, Halikonlah-ti, toukokuu.

(ks. artikkeli s. 41) esiintyminen Suomen (ja Ruotsin) vanhassa lajistossa saattaa saada selityksensä – kyseessä onkin ehkä ollut kaulushaikara.

Taivassalon kuntakuvauksessa kerrotaan myös riistalintujen taantumisesta: "Så väl Skogs- som Sjöfogel-fånget har i sednare tider ... så aftagit, at detta näringsfång ingalunda mer lönar mödan, sedan nämligen all slags fogel blifvit så godt som utdöd". Metsästys oli 1790-luvun alkuun mennessä tämän kirjoituksen mukaan lähes kokonaan lakannut. Riistan hupenemiseen on voinut vaikuttaa myös valvonnan puutteen mahdollistama pitkään jatkunut ryöstöpyynti (vrt. Haltia 1950). Tätä havaintoa voi selittää myös se, että tuolloin Suomen ilmasto oli viilenemässä ja varsinkin 1780-luvun kevät olivat kylmiä (Vesajoki Et Holopainen 1995).

Kartanoiden päiväkirjoista on löydettävissä yksityiskohtaisiakin metsästystilastoja, kuten Taivassalon Kahiluodon isännän, majuri Fredrik Ludwig de la Mylen vuosilta 1787-1795 peräisin oleva saalistilasto (Taulukko 5), joka antaa hieman toisenlaisen kuvan saalistilanteesta vuosisadan viimeisenä vuosikymmenenä kuin edellisen lainaus.

1700-luvun suomalaisen ornitologian pysyvin saavutus oli fenologisten seurantojen käynnistäminen. Vuodenaikaisilmiöiden seuraamista pidettiin tärkeänä muun muassa maatalouden harjoittamisen vuoksi. Niinpä hyödyn ajan tutkijat korostivat seikkaperäisten sää- ja luonnontieteellisten havaintojen arvoa tilan töiden ajoittamista suunniteltaessa. Seurattaviin luonnonilmiöihin kuuluivat lintujen muuton alkamis- ja päättymispäivät samoin kuin monien kukkakasvien ja puiden kukinnan ja lehteen puhkeamisen ajankohdat. Esimerkiksi viljaa alettiin keväällä kylvää, kun "hämähäkit kutoivat verkkojansa runsaasti vakoihin, kärpässieppo niillä rupesti hyppelämään ja harakan kaula tuli paljaaksi" (Suolahti 1912, s. 12). Itse Linné (1753) ja monet hänen oppilaansa alkoivatkin tahoillaan työn fenologisten tietojen keräämiseksi.

Turku oli alusta alkaen fenologiatutkimuksen eturintamassa, kiitos Lundista Turkuun tulleen aikansa huippututkijan Johan Lechen. Lechen maine perustuu Turussa tehtyjen tutkimusten lisäksi hänen merkittävään panokseensa Lundin yliopiston kokoelmien kartuttajana sekä erityisesti lintu- ja hyönteistietojen antajana Linnéle (esim. Löwegren 1952, Tyrberg 1993). Leche (1704-1764) toimi Turussa lääketieteen professorina vuodesta 1748 kuolemaansa as-

Pehr Gaddin ja Jacob Gummeruksen saaristolinnustotutkimus

Risto Lemmetyinen ja Esa Lehikoinen

Hyödyn aikakauden ehkä puhtasoppisin lintutieteellinen tutkimus oli Pehr Gaddin johdolla ja Jaakko Gummeruksen väittelemänä vuonna 1769 esitetty Turun Akatemian väitöskirja, joka ruotsin kielellä käsitteli vesilintujen biologiaa, suojelua ja taloudellisen hyväksikäytön mahdollisuuksia Turun saaristossa (Gadd 1769, Lemmetyinen 1986). Gaddin tutkimus kohdistui alueeseen, jonka nimi oli "Åbo Läns skärgård", eikä siten sisällä Ahvenanmaata. Professori Gadd oli saanut Akatemian konsistorin aloitteesta vuosille 1753-55 kolmivuotisen apurahan tutkiakseen saaristolintujen entistä tehokkaamman hyödyntämisen mahdollisuuksia.

Käytäntöpainotteisessa tutkimuksessaan Gadd ja Gummerus jakoivat saaristolinnut kahteen ryhmään, villeihin ja kesyihin vesilintuihin. Edellinen jakautui vielä kahteen osaan. Aves migratoriae eli läpimuuttavat linnut näyttäytyivät alueella vain muuttoaikoina. Niitä olivat allit ja joutsenet. Muut "villit linnut" olivat saariston omia pesimälintuja. Väitöskirjassa kuvataan yksityiskohtaisesti joutsenten ja allien pyyntimenetelmiä. Joutsenia pyydystettiin muun muassa heinätuppoihin piiloteilla koukuilla, alleja puolestaan perinteisellä verkkopyynnillä, jossa yksi pyyntikerta saattoi tuottaa jopa kymmeniä lintuja

(ks. myös Storå 1968, Vuorela 1975). Molemmat lajit viipyivät saaristossa kuitenkin vain lyhyen aikaa, allit "korkeintaan pari viikkoa ennen lähtöään pesimäalueilleen Valkealle merelle."

Saariston pesivistä lajeista oli tärkein haahka, koska siitä saatiin parhaat untuvat ja lisäksi erinomaista lihaa. Haahkan hyväksikäytön tehostamiseksi Gadd ehdotti lajin kesyttämistä kotieläimeksi. Telkkiä munitettiin saaristossa ripustamalla korkeisiin puihin ontoista leppien tai mäntyjen kannoista tehtyjä uuttuja tai rakentamalla pieniä häkkejä (burar) ja puulaatikoita. Höyhenten ja untuvien hyväksikäytössä oli Gaddin mielestä selvästi tehostamisen varaa. Esimerkiksi tiiroja ja kalalokkeja sekä erityisesti hanhen koikoista merilokkia ei suojeltu riittävästi, vaikka niistä olisi saatu melkoisesti sekä untuvia että höyheniä.

Väitöskirjassa kuvattiin myös saaristolintujen biologiaa ja käyttäytymistä. Ruokki oli kirjoittajien mielestä saariston vahingollisin vesilintu, koska se repi verkkoja ja söi niistä silakat. Toinen ruokkilintulaji särki kucko eli riskilä rakensi pesänsä kallion halkeamiin ja syötti poikasilleen kaloja. Gaddin ja Gummeruksen mukaan saaristolaiset keräsivät yleisesti poikasia syötäväksi juuri ennen niiden pesästä lähtöä, jolloin ne olivat kookkaimmillaan eikä niiden liha ollut vielä muuttunut "traanin makuiseksi".

Taulukko 3. Gummeruksen (1769) professori Pehr Adrian Gaddille puolustamassa väitöskirjassa esiintyviä saaristolintulajeja. Aineisto on todennäköisesti osaksi tai kokonaan Gaddin 1750-luvulla keräämä.

Laji (paras tulkinta)	Gaddin käyttämät nimet (ruotsi, suomi)	Gaddin käyttämä tieteellinen nimi	Lisätietoja
merimetso	havstjäder	<i>Pelecanus carbo</i>	pesii rantapuihin ja aiheuttaa niiden kuoleman
laulujoutsen	swan, joutten	<i>Anas cygnus</i>	oleilee parviliintuna kevään alussa
ristisorsa	jugås	<i>Anas tadorna</i>	harvinainen
tukkasotka	wiggen	<i>Anas fuligula</i>	
haahka	ådan, hahka	<i>Anas mollissima</i>	
kapustahaikara	ruoconpäristäjä	<i>Platalea leucorodia</i>	oleilee kesän Lapissa, tavataan keväisin toisinaan Pohjanlahdella
sepelhanhi		<i>Anas bernicla</i>	oleilee talvet Hollannin rannikolla
telkkä	knipand, habca	<i>Anas clangula</i>	
telkkä	brunnacken	<i>Anas glaucion</i>	
haapana	wriand	<i>Anas penelope</i>	
alli	winterand	<i>Anas hyemalis</i>	
piilkasiipi	swärtan	<i>Anas fusca</i>	
tavi	ärtan	<i>Anas crecca</i>	
ruokki	tordmul	<i>Alca torda</i>	saariston vahingollisin lintu
mustakurkku-uikku	fioman	<i>Columbus auritus</i>	kuikista harvinaisin; esiintyi toisinaan Pohjanlahdella asti
isokoskelo	kjörfogel, ajolindu	<i>Mergus merganser</i>	
tukkakoskelo	wrakfogel	<i>Mergus serrator</i>	Huom. Fauna Suecican (1800) mukaan wrakfogel on M. merganser
riskilä	grisla, särkicucko	<i>Alca grylle</i>	
lokit	sistmåsar	<i>Larus</i>	
merilokki	trute	<i>Larus marinus</i>	villihanhen kokoinen
tiirat	tärnor	<i>Sterna</i>	
merikihu	labben	<i>Larus parasiticus</i>	
meriharakka	marspiken	<i>Haematopus ostralegus</i>	
kuovi	cuico	<i>Scolopax arquata & phaeopus</i>	
töyhtöhyppä		<i>Tringa vanellus</i>	
valkoviklo		<i>Tringa littorea</i>	
kapustarinta	alvargrim	<i>Charadrius apricarius</i>	ulkosaaristossa
rantasipi	beccasin	<i>Tringa hypoleucos</i>	saalistetaan runsaasti Genevessä, [tulkinnassa annettu etusija tieteelliselle nimelle]